

Daphne-skrifter: Problem och erfarenheter från bekämpning av våld
mot barn, unga och kvinnor

Skadliga traditionella sedvänjor

Förtydligande

Denna broschyr är skriven av Dr Jane Kane i samarbete med Daphne-programmets ledningsgrupp inom Europeiska kommissionen. Innehållet återspeglar inte nödvändigtvis EU:s politiska ståndpunkt eller medlemsländernas ställning i den aktuella frågan.

Publiceringsspråk

Finns på andra EU-språk på:

http://ec.europa.eu/justice_home/funding/daphne3/funding_daphne3_en.htm

Europeiska kommissionen

GD Rättvisa, frihet och säkerhet

Daphne-programmet

BE-1049 Bryssel, Belgien

Författare: June Kane

Första tryckningen: Januari 2008

Inledning

Europa har länge varit en väldig smältdegel för människor som var och en på sitt sätt bidrar till skapandet av en rik och mångfaldig region. När människor från olika delar av världen slagit sig ned i Europa har de fört med sig sina språk, vanor, övertygelser, traditioner och ritualer. I de flesta fall har dessa blivit en del av vardagslivet i unionens medlemsstater och anammats entusiastiskt av människor med olika ursprung som kallar Europa för hem och som har en gemensam dröm för framtiden.

Inom några befolkningsgrupper – även andra och tredje generationens invandrargrupper där barn och barnbarn aldrig har varit i sina familjers ursprungsland – fortsätter tyvärr vissa sedvänjor som är skadliga för dem som faller offer för dem. Dessa "skadliga traditionella sedvänjor" måste upphöra, eftersom de kränker de mänskliga rättigheterna för de personer – vanligtvis kvinnor och flickor – som utsätts för dem. De mest flagranta av dem är kvinnlig könsstympning eller "könsckärning" (FGM/C)¹ och brott som rättfärdigas av "hedersskäl".

Europaparlamentet har visat mycket tydligt ledarskap i denna fråga och betonat att ingenting som kränker flickors och kvinnors rättigheter kommer att tolereras av Europas folk, och medlemsstaterna uppmanas att uttrycka denna princip i nationell lagstiftning och politik. Detta innebär inte på något sätt ett förkastande av den kulturella mångfald som de många olika invandrargrupperna har fört till Europa, utan ett erkännande av att alla de som vill leva och utvecklas i Europa – oavsett om de är födda i en av medlemsstaterna eller inte – har lika rätt till skydd mot sedvänjor som inte är förenliga med hälsa, frihet, jämlikhet och mänskliga rättigheter.

Runtom i Europa har många grupper under de senaste tio åren deltagit i insatserna för att sätta stopp för skadliga traditionella sedvänjor, för att stödja flickor och kvinnor som underkastas dem. Många av dessa grupper inbegriper, eller leds av, kvinnor som själva kommer från invandrargrupperna i fråga. Deras förståelse av problemen och de starka sidorna hos dessa befolkningsgrupper är avgörande för att förändra de attityder och beteenden som sätter flickor och kvinnor på spel.

Erfarenheten i delar av Afrika där sådana sedvänjor förekommer är att även unga män i samhällena ofta är redo att arbeta för att sätta stopp för "traditioner" som inte kan rättfärdigas av andra skäl än en gammal övertygelse att männen i familjen har rätt att kontrollera flickornas och kvinnornas kroppar och liv.

Unga män – och andra män – i Europa bör också delta i insatserna för att sätta stopp för skadliga traditionella sedvänjor som tillämpas här. Vi har sett hur "Vita bandet"-kampanjen – männens rörelse för att säga "nej" till våld mot kvinnor – har tilltagit i styrka under det senaste årtiondet och "globaliserats", med följden att fler män är beredda att ta ställning mot sådant våld. En liknande rörelse inriktad på det särskilda våld som skadliga traditionella sedvänjor utgör skulle främja det arbete som utförs ytterligare.

¹ FGM/C står för "female genital mutilation/cutting" (kvinnlig könsstympning/könsckärning). Detta "C" har under senare år lagts till det längre använda begreppet "FGM" efter en begäran från FN:s särskilda rapportör om traditionella sedvänjor som påverkar kvinnors och barns hälsa, för att återspegla lyhördhet gentemot kvinnor som har genomgått detta ingrepp och som inte vill stämpas som "stympade".

Sedan starten 1997 har Europeiska kommissionens Daphne-program för att bekämpa våld mot barn, ungdomar och kvinnor gjort vissa betydande landvinningar när det gäller att öka förståelsen av skadliga traditionella sedvänjors art och omfattning i Europa. Betecknande nog var Daphne-stöd avgörande i tidiga insatser för att skapa ett europeiskt nätverk för att stoppa kvinnlig könsstympning/könsskäring, och den första europeiska konferensen om "hedersbrott" i Europa stöddes genom Daphne.

När det går in på sitt andra årtionde kommer Daphne-programmet att fortsätta att stödja projekt som leder till nya kunskaper, bättre analys, ökat nätverksbyggande och samarbete samt utveckling av verktyg och material för att öka förståelsen och ge ökat inflytande åt dem som verkligen kan förändra människors liv.

Franco Frattini

Vice ordförande för Europeiska kommissionen,
med ansvar för rättvisa, frihet och säkerhet

Förord

När jag kom till Europa från mitt hemland, Somalia, trodde jag att jag hade trätt in i en värld där flickor och kvinnor var förskonade från den utsägliga smärta och det lidande som de tillfogas i traditionens och "hederns" namn. När jag inledde mitt arbete som ordförande för Waris Dirie-stiftelsen (www.waris-dirie-foundation.com) och som FN:s ambassadör mot kvinnlig könsstympning/könsskärning, inriktade jag mig på de länder där traditionella sedvänjor såsom kvinnlig könsstympning/könsskärning är utbredda – i några fall nästan allmänna.

Jag blev sedan chockerad och förfärad när jag insåg att kvinnlig könsstympning/könsskärning äger rum i Europa, mitt för näsan på oss, och att detta fruktansvärda ingrepp utförs i Paris förorter, på Londons gator och i Tysklands byar – och i många andra EU-länder som ännu inte har undersökts.

När jag gjorde efterforskningar för min bok *Desert Children* (som handlar om kvinnlig könsstympning/könsskärning i Europa) fick jag tillfälle att tala med många flickor och kvinnor som hade genomgått könsstympning/könsskärning. De berättade, utan undantag, om den smärta och det trauma som denna omänskliga sedvänja hade tillfogat dem. Ofta när de talade med mig medgav de att det var första gången de ens hade övervägt att tala om sin erfarenhet, för jämte smärtan bär de på en börda av skam, skuld och rädsla för att betraktas som "annorlunda".

Deras känslors djup och intensitet står i oändlig kontrast till det kalla, beräknande "resonemanget" av den man jag såg dömas i en fransk domstol för att ha skickat sin dotter utomlands för att "könskäras" eller till de intellektuella förklaringar jag fick från en kirurg i Tyskland som "rättar till" kvinnliga könsorgan i "skönhetssyfte". Dessa män har helt olika motiv till vad de gör och rättfärdigar det på helt olika sätt. Detta understryker bara verkligheten i den utmaning som vi står inför: vi talar inte bara om en tydligt avgränsad grupp människor som gör sig skyldiga till kvinnlig könsstympning/könsskärning av ett tydligt angivet skäl. Om det ändå var så enkelt!

Vi talar om hur människor – mestadels män – ser på kvinnor såsom underkastade sin bestämmanderätt, särskilt när det gäller någonting som har med sex, dygd eller deras kroppar mer allmänt att göra. Låt mig vara tydlig på denna punkt: Kvinnlig könsstympning har ingenting med kultur, religion eller tradition att göra. Det är ingenting annat än ett brutalt brott mot oskyldiga flickor och kvinnor.

Waris Dirie
Ordförande, Waris Dirie-stiftelsen
www.waris-dirie-foundation.com
Kontakt: waris@utanet.at

Problemet

Oavsett om de förekommer i Europa eller andra regioner utgör företeelserna kvinnlig könsstympning/könsskäring och så kallade hedersbrott våldshandlingar. De har varit föremål för ett antal Daphne-stödda projekt sedan Daphne-programmet startade 1997 och har fått en mer framträdande plats allteftersom medvetenheten om dem har ökat.

Kvinnlig könsstympning/könsskäring har utförts i mer än 4 000 år i vissa delar av världen, framför allt i Afrika, men även på annat håll. I 28 av de 53 afrikanska länderna praktiseras kvinnlig könsstympning/könsskäring i en eller annan form. I Sierra Leone, till exempel, har nio av tio kvinnor genomgått könsstympning/könsskäring. I Burundi, å andra sidan, förekommer sedvänjan inte över huvud taget.

Tre av de tio största medborgarskapsgrupper som ansöker om asyl i EU i dag kommer från afrikanska länder där kvinnlig könsstympning/könsskäring praktiseras.² Kvinnlig könsstympning/könsskäring sker inom vissa familjer i invandrargrupper från Afrika samt delar av Mellanöstern och Asien, framför allt Indonesien och Malaysia. Så fast förankrad är denna sedvänja att vissa invandrarfamiljer, eftersom EU:s lagstiftning förbjuder sedvänjan, tar sina flickor tillbaka till ursprungsländerna för att låta göra ingreppet där, ofta som en del av en initiationsrit som markerar att de har blivit "kvinnor". År 2006 startade polisen i London en kampanj för ökad medvetenhet om kvinnlig könsstympning/könsskäring, vilken sammanföll med sommarlovets början, just eftersom det är då "omskärare" kommer från andra länder eller familjer skickar tillbaka sina döttrar för ingreppet.³

Kvinnlig könsstympning/könsskäring var under lång tid känt som "kvinnlig omskärelse", eftersom ingreppet, i likhet med manlig omskärelse, innebär att man skär i könsorganet. Både kvinnlig könsstympning/könsskäring och manlig omskärelse betraktas i många samhällen som en "passagerit" – till exempel omskärs judiska pojkar som en trosartikel. Medan det har visats att manlig omskärelse är lämplig från medicinsk synpunkt,⁴ har kvinnlig könsstympning/könsskäring inget som helst medicinskt värde. Kvinnlig könsstympning/könsskäring är ett högst riskfyllt ingrepp, som dessutom oftast utförs utan bedövning av lokala specialister, som kallas "omskärare" ("exciseuses"), traditionella barmorskor eller äldre samhällsmedlemmar, vanligtvis kvinnor, som ibland är familjemedlemmar. Ofta används rostiga blad, knivar eller andra redskap som inte är sterila.

I de flesta länder medverkar ingen medicinsk personal, även om Egypten är ett viktigt undantag: mer än 60 procent av ingreppen där utförs av sjukvårdspersonal. Det finns även rapporter om att ingrepp som till allt utom namnet utgör kvinnlig könsstympning/könsskäring utförs av i Europa verksamma skönhetskirurger.⁵ I januari 2004 utbröt protester när en gynekolog i Florens, Italien, ville utföra en "lightversion" av kvinnlig könsstympning/könsskäring för att "tillgodose traditionella behov hos ... afrikanska mödrar".⁶ Läkaren hävdade att ett medicinskt övervakat

² Unicef: Changing a harmful social convention: Female genital mutilation/cutting, Unicef Innocenti Research Centre, Florens, 2005, s. 30. Grupperna är från Nigeria, Somalia och Demokratiska republiken Kongo.

³ "FGM in Britain" på www.feministing.com, 28 juli 2006.

⁴ Naturligtvis påtvingas ibland även pojkar och unga män manlig omskärelse mot sin vilja. I FN:s generalsekreterares studie om våld mot barn (Study on Violence against Children, Genève, 2006) konstaterades att tvångsomskärelse av gossar är ett betydande problem i vissa sydamerikanska länder. Det finns dock inga bevis för att så är fallet i Europa.

⁵ Waris Dirie: Desert children, Virago Press, London 2005, s. 145–166.

⁶ Peter Popham: "Fury as Italians back female mutilation", The Independent, 23 januari 2004.

ingrepp i barnets könsorgan var att föredra framför att barnet utsattes för traditionella metoder eller togs utomlands för ingreppet.

En sådan "medikalisering" av kvinnlig könsstympning/könsskäring fördöms dock allmänt. Även om risken under själva ingreppet därigenom kan minskas något, tas ingen hänsyn till att kvinnlig könsstympning/könsskäring innebär en grov förvägran av flickors och kvinnors rätt till kroppslig integritet, hälsa, frihet från könsdiskriminering och skydd mot våld. Inte heller tas någon hänsyn till det framtida psykologiska och fysiska trauma som offret mycket väl kan drabbas av, särskilt när hon når sexuellt aktiv ålder eller i samband med äktenskap och barnafödande.

Åldern på de flickor som utsätts för könsstympning/könsskäring varierar. I Egypten är flickorna normalt mellan fem och fjorton år gamla. I Etiopien har 60 procent av de flickor som könsskärs ännu inte fyllt fem år. I Yemen visade en undersökning 1997 att ungefär tre fjärdedelar av flickbarnen könsskärs inom två veckor från födseln.⁷ Även vissa vuxna kvinnor genomgår könsstympning/könsskäring under påtryckningar från familjen eller samhället, ofta som en "reningsceremoni" om de har förlorat sin oskuld eller står i begrepp att gifta sig. Det finns dock tecken på att ingreppet påtvingas flickor i allt lägre ålder allteftersom trycket runtom i världen ökar för att sedvänjan ska upphöra. Det är möjligt att familjerna anser att det blir lättare att dölja stympningen för myndigheterna om flickan är mycket ung. Flickor i Europa som lever i invandrargrupper med ursprung i de olika länder där kvinnlig könsstympning/könsskäring praktiseras löper förhöjd risk att utsättas för ingreppet när de når dessa åldersgrupper.

Världshälsoorganisationen (WHO) har urskilt fyra typer av kvinnlig könsstympning/könsskäring: Typ I (klitoridektomi) innebär att förhuden på klitoris avlägsnas och ibland hela eller delar av klitoris. Typ II (excision) är den vanligast använda formen och består i att klitoris samt delar eller hela de inre blygdläpparna avlägsnas. Typ III (infibulation – ibland även känt som faraonisk omskärelse) innebär att alla de yttre könsorganen avlägsnas (klitoris samt inre och yttre blygdläppar) och att slidöppningen därefter sys ihop eller görs trängre så att bara en liten, tändsticksstor öppning lämnas för urin och menstruationsblod. Typ IV (oklassificerat/introcision) omfattar andra ingrepp, såsom prickning, piercing eller skärande i klitoris och/eller blygdläpparna, bränning, skrapning av slidmyningen och införande av frätande ämnen (ofta växter eller örter) i slidan för att framkalla blödning.

Förutom smärtan, blodförlusten, traumat och risken att infekteras – och till och med dö – i samband med kvinnlig könsstympning/könsskäring ställs offret inför långsiktiga konsekvenser. Hon kommer förmodligen att ha avtrubbad eller ingen sexuell känsl. Hon kan behöva könsskäras på nytt för att medge sexuell umgänge, och hon kommer ständigt att drabbas av smärta under samlag till följd av ärrvävnad och förlorad elasticitet. Det blir både svårt och högst riskabelt att föda barn. För att kompensera för minskad elasticitet uppstår vid förlösning små sprickor kring slidan. Dessa är alltför små för att sys och ger upphov till ärrvävnad, som minskar elasticiteten ytterligare. Varje barnafödelse leder till längre och mer smärtsamt förlösningsarbete.

Flickor i invandrargrupper i Europa berättar även om det allvarliga psykologiska trauma som de upplever till följd av könsstympning/könsskäring, även långt efter att ingreppet gjordes. Bortsett från skräcken vid ingreppet och den smärta de minns kan de bära med sig känslor av låg självaktning och skam och vara ovilliga att inleda förhållanden eller att dela sina erfarenheter med vänner.

Så varför skulle ett så farligt ingrepp som inte har något medicinskt värde utföras? Svaret på denna fråga – eller svaren, eftersom olika familjer och befolkningsgrupper anger olika skäl för att rättfärdiga det – är nyckeln till att sätta stopp för kvinnlig könsstympning/könsskäring.

Somliga hävdar av kvinnlig könsstympning/könsskäring är en religiös plikt. Det är inte sant. Könsstympning/könsskäring krävs eller rättfärdigas inte i någon religion. Trots den spridda uppfattningen att könsstympning/könsskäring är en plikt enligt islam, till exempel, fanns sedvänjan i själva verket före Profeten. Den tillämpas även av kristna grupper i de delar av Afrika där den förekommer. Det har rätt förvirring kring detta, eftersom några imamer tidigare har vägrat att fördöma sedvänjan öppet och stått fast vid att Profeten inte uttryckligen förbjöd kvinnlig könsstympning/könsskäring och att inte heller de därför kan göra det.⁸ Ett viktigt

⁷ Changing a harmful social convention: Female genital mutilation/cutting, i *anförut arbete*, s. 6.

⁸ Se till exempel intervjun med shejk Muhammed Omer, ledamot av exekutivkommittén vid Etiopiens högsta råd för islamiska frågor, i *Razor's Edge: The controversy of Female Genital Mutilation*, IRIN Web Special. Webbreferens: www.IRINnews.org. Islamiska lärda framhåller att könsstympning/könsskäring inte nämns i Koranen över huvud taget och att den enda hänvisningen till företeelsen återfinns i en "svag" hadith (dvs. en hadith vars källa inte kan spåras direkt tillbaka till Profeten).

genombrott i detta hänseende var dock när två av de mest inflytelserika prästerna inom sunniislam – storschejken vid al-Azhar och stormuftin i Egypten – den 26 november 2006 avgav en officiell *fatwa* och förklarade att kvinnlig könsstympning/könsskäring strider mot islam.⁹ Debattörer framhåller att ingen påve ännu har fördömt kvinnlig könsstympning/könsskäring, fastän ingreppet även utförs i kristna samhällen.¹⁰ Tydliga uttalanden av religiösa ledare om det oacceptabla i kvinnlig könsstympning/könsskäring är ett avgörande steg mot att minska sedvänjans utbredning i världen.

Somliga människor hävdar att kvinnlig könsstympning/könsskäring är nödvändigt, eftersom det är en social konvention som förväntas i deras samhällen och att flickor som inte genomgår könsskäring kommer att stigmatiseras och vara ointressanta för giftermål. Detta kan mycket väl vara sant, även om det naturligtvis är en ond cirkel, eftersom flickor som inte är könsskurna kommer att vara i minoritet och följaktligen riskera utstötning så länge sedvänjan fortsätter. När ett helt samhälle förväntar sig att alla flickor könsskärs, då blir kvinnlig könsstympning/könsskäring nästan en ekonomisk nödvändighet, eftersom ej könsskurna flickor inte kommer att hitta någon make, kommer att frysas ut och kanske inte har något sätt att överleva inom sitt samhälle.¹¹ Härav framgår tydligt att det är nödvändigt att förändra hela samhällens, inte bara föräldrarnas, attityder och beteende om kvinnlig könsstympning/könsskäring ska upphöra.

Då det inte finns något medicinskt värde eller någon religiös plikt till stöd för sedvänjan hävdar många debattörer att kvinnlig könsstympning/könsskäring fortsätter på grund av patriarkala strukturer och könsdiskriminering.¹² Företeelserna kvinnlig könsstympning/könsskäring och hedersbrott är exempel på könsbaserat våld, eftersom de oftast riktas mot kvinnor och flickor just därför att förövarna betraktar kvinnokönet som underlägset eller under sin bestämmanderätt. Kvinnlig könsstympning/könsskäring är ett medel att kontrollera flickors och kvinnors kroppar och liv genom att angripa deras sexuella organ. Av denna anledning föredrar vissa grupper att kalla kvinnlig könsstympning/könsskäring "sexuell stympning". Men oavsett hur man försöker rättfärdiga våld och till och med mord i hederns namn, begås dessa brott när allt kommer omkring då män försöker kontrollera de kvinnor över vilka de anser att de utövar makt eller när kvinnliga familjemedlemmar godtar denna patriarkala makt och blir delaktiga i utövandet av den av männen i deras familj. Detta är utan tvivel sant, även om många kvinnor också tolererar och faktiskt främjar kvinnlig könsstympning/könsskäring, även när de själva har genomgått ingreppet och vet vilken smärta och vilket lidande det förorsakar. Detta återspeglar den fast förankrade ställning som kvinnlig könsstympning/könsskäring har, liksom en rädsla att "förlora" kulturell identitet om sedvänjan försvinner.

Inom invandrargrupper får traditionella sedvänjor – skadliga eller ej – extra betydelse, eftersom de blir viktiga markörer för kulturell, religiös och etnisk identitet. De är därför ännu svårare att rubba. Dessutom kan de som vet att skadliga traditionella sedvänjor måste fås att upphöra – jurister, beslutsfattare, statliga myndigheter med flera – akta sig för att ta ställning mot dessa sedvänjor av rädsla för att stämplas som "rasister" eller fientligt inställda till invandrargrupper. Detta är särskilt fallet med kvinnlig könsstympning/könsskäring, eftersom företeelsen är förhållandevis enkel att hemlighålla och människor således kan blunda för den.

Detsamma gäller inte för hedersbrott, särskilt inte "hedersmord", som i allmänhet väcker stor uppmärksamhet och framkallar allmänt fördömande. Ett antal fall av hedersmord har blivit förstasidesstoff i Europa under senare år och har lyft på förlåten kring denna extrema form av patriarkalt våld.

År 2002 sköts en kurdisk invandrare från Turkiet, Rahmi (Fadime) Sahindal, till döds av sin far i Uppsala, Sverige,¹³ sedan hon "vanärat" sin familj genom att vägra ingå ett arrangerat äktenskap och välja sin egen partner. Fyra år tidigare hade Rahmi varit indragen i en domstolsprocess mot sin far och bror, som hade hotat att döda henne.

År 2005 lurades Hatın Surucu, en 23-årig berlinbo av turkiskt ursprung, till ett möte med sina tre bröder av en faster, som övertygade henne om att de ville försonas. Hatın hade "vanärat" familjen genom att skilja sig från den turkiske man som hon hade tvingats gifta sig med vid 16 års ålder. Hon hade slutat bära huvudduk och skrivit in sig på en yrkesskola för att studera elektroteknik. Hennes kropp hittades vid en busshållplats med flera skador i huvudet och bröstet.¹⁴

⁹ Reportage i Booman Tribune, 26 november 2006. www.boomantribune.com.

¹⁰ Intervju med påverkansarbetaren och experten Daniela Colombo i Razor's Edge, på anförst ställe.

¹¹ The Razor's Edge, i anförst arbete, s. 11.

¹² Changing a harmful social convention, i anförst arbete, s. 11.

¹³ Fadern dömdes till livstids fängelse. Se Shahrzad Mojab: "Honour killing: Culture, politics and theory" i Association for Middle Eastern Studies, vol. XVII, nr 1/2, vår/sommar 2002. www.amews.org.

¹⁴ Tony Paterson: "How many more women have to die before society wakes up?" Daily Telegraph, 27 februari 2005. www.telegraph.co.uk.

Mordet på Hatin var det fjärde hedersmordet bland Berlins 200 000 muslimer på fyra månader. Enligt polisregistret vid tidpunkten för hennes död hade 45 hedersmord ägt rum i Tyskland under de föregående åtta åren.

I Förenade kungariket hittades 16-åriga Heshu Yones, även hon kurdisk invandrare, knivhuggen till döds efter att ha inlett ett förhållande med en kristen pojkvän. Hennes far dömdes till livstids fängelse för mordet.¹⁵

Den 23 september 2005 sköts Ghazala Khan, av pakistanskt ursprung, av sin bror på en lokaltågstation i Danmark för att hon hade gift sig med en man som hon valt själv. Sju andra personer, däribland en faster och kusiner, fälldes för medhjälp till mordet.

Chefen för polisens mordutredningar vid New Scotland Yard uppges ha sagt¹⁶ att han ansåg att hedersmord var en produkt av kulturskillnader och främlingskap som fick människor att söka sig till gamla traditioner. "Gamla traditioner" rättfärdigar dock inte våld i någon form, inbegripet det extremvåld som mord innebär.

Vad hedersbrott och kvinnlig könsstympning/könsskäring har gemensamt är de patriarkala strukturer och attityder som bär upp dem. Dessa är en följd av familje- och samhällskonventioner som sätter flickor och kvinnor längst ned i hierarkin och följaktligen låter män – fäder, bröder, makar, samhällsledare – fatta beslut åt dem, behandla dem oriktigt och "straffa" dem när de anses ha "brutit mot reglerna".¹⁷

Hedersmord och kvinnlig könsstympning/könsskäring är i själva verket toppen av isberget av patriarkalt våld, och ett mycket större antal kvinnor i Europa får utstå misshandel, våldtäkt, inläsning i bostaden ("husarrest") och annat fysiskt våld. Indirekt våld i form av tvångsäktenskap och förvägrat tillträde till utbildning eller arbetslivet är också typiska för familjeförhållanden där männen anser att deras religion och/eller traditioner ger dem bestämmanderätt över familjens kvinnor och gör dem till "beskyddare" av kvinnornas dygd. Detta har beskrivits som ett "massivt missbruk av kollektiva religionspolitiska regler som utvecklats till en blankocheck för mansmakt hos den enskilde".¹⁸

Invandrarkvinnor som är våldsoffer eller i riskzonen behöver särskilt stöd. Mycket har gjorts i Europa under senare årtionden för att erbjuda skyddade platser, sociala tjänster och andra former av stöd till kvinnor som utsätts för våld i hemmet. I verkligheten kan dock få av dessa tjänster tillgodose behoven hos kvinnor som kanske har begränsade kunskaper i värdspråket (eftersom de kan ha förvägrats rätten att lämna bostaden, även om de har bott i landet i flera år), särskilda kostkrav på grund av sin religion eller andra kulturspecifika behov. Dessutom saknar många invandrarkvinnor stöd från den större familj som lämnades kvar i deras ursprungsland. Omvänt kan de kanske inte söka hjälp hos andra familjemedlemmar, eftersom familjen som helhet godtar de patriarkala strukturer som har möjliggjort våldet.

Praktiskt, välvilligt och fortgående stöd – från såväl myndigheter som enskilda medlemmar av samhället i stort – är avgörande för att hjälpa kvinnor och flickor från invandrargrupper att bryta sig ur den isolering som förvärrar deras situation. Här inbegrips tillgång till lämpligt boende, utbildning för dem själva och deras barn, kompetensutveckling och tillträde till arbetsmarknaden, hälsovård samt juridiska och sociala tjänster. När sådant stöd finns tillgängligt kommer flickor och kvinnor vars rötter finns utanför Europa verkligen att utsättas för mindre risker redan från början.

¹⁵ Artikel av Joanne Payton på webbplatsen STOP! Honour killings (www.stophonourkillings.com), 6 augusti 2006.

¹⁶ "Europe grapples with 'honour killings'", Deutsche Welle on-line, odaterad. www.dw-world.de.

¹⁷ Det förekommer att pojkar blir offer för hedersbrott, även om det är mindre vanligt. Pojkar kan dock även utsättas för avsevärda påtryckningar att anpassa sig till traditionella uppfattningar om vad manliga familjemedlemmar måste anse och göra och kan bli tvungna att hantera förväntningar på att de ska begå hedersbrott för familjens skull, även om de motsätter sig sådant beteende.

¹⁸ Dr Hans Peter-Raddataz, citerad i Jamie Glazov: "Symposium 'Murdering women for 'honour'", Front Page Magazine, 10 juni 2005. www.FrontPageMagazine.com.

Några fakta och siffror

År 2000 uppskattade FN att ungefär 5 000 flickor och kvinnor i minst 14 länder – däribland Pakistan, Jordanien och Turkiet – dödades varje år i "familjeheders" namn. Europol rapporterar att antalet hedersmord i Europa har stigit sedan i mitten av nittioalet, även om få officiella uppgifter finns tillgängliga.¹⁹ Många av de fall som har väckt stor uppmärksamhet under senare år avser mord på flickor och kvinnor i turkiska/kurdiska befolkningsgrupper, även om hedersmorden inte på något sätt är begränsade till denna grupp. Till exempel var några av de kvinnor som har dödats i Förenade kungariket av sydasiatiskt ursprung.

Flickor i invandrarfamiljer blir offer *eftersom* de föddes i en familj som strängt följer vissa kulturella eller sociala konventioner. Unga kvinnor dör *eftersom* deras mördare finner rättfärdigande i en förvrängd känsla för heder, religiös plikt eller patriarkalt ansvar. Motiven tas dock inte alltid med i överfalls- eller mordstatistiken. Som en följd är det omöjligt att ge exakta siffror på antalet hedersbrott i Europa varje år. I själva verket har polisen runt om i Europa först nyligen blivit medveten om behovet av att ägna detta slags brott mer uppmärksamhet.

Efter ett möte 2006 i Haag i syfte att undersöka sätt att angripa hedersrelaterat våld beslutade till exempel den engelska och walesiska polisen att på nytt granska 100 mord som gick tio år tillbaka och som misstänktes kunde vara hedersmord. Därefter omklassificerades 18 av de 22 i hem begångna mord som hade registrerats 2005 som "mord i namn av så kallad heder".

Det börjar komma uppgifter om kvinnlig könsstympning/könsskärmning i Europa, men de har inte insamlats systematiskt under någon längre tid, och i några länder finns ännu inga uppgifter tillgängliga.

Den franska icke-statliga organisationen Gams (Groupe pour l'Abolition des Mutilations Sexuelles) uppger att 180 000 kvinnor och flickor i Europa har könskurits eller riskerar att könsstympas/könsskäras.²⁰ Här inbegrips 43 000 i Frankrike, 40 000 i Italien, 37 000 i Tyskland och 33 000 i Förenade kungariket. Den brittiskbaserade stiftelsen för kvinnors hälsa, forskning och utveckling (Foundation for Women's Health, Research and Development, Forward) uppskattar att ungefär 279 500 kvinnor som lever i Storbritannien har genomgått könsstympning/könsskärmning, medan ytterligare 22 000 flickor under 16 års ålder är i riskzonen.²¹ I forskning av Waris Dirie-stiftelsen anges det antal kvinnor och flickor som lever i Europa och som har genomgått könsstympning/könsskärmning eller riskerar att göra det till en halv miljon.²²

WHO uppskattar att ungefär 130 miljoner i dag levande flickor och kvinnor över hela världen har genomgått könsstympning/könsskärmning och att ytterligare 3 miljoner varje år blir offer på den afrikanska subkontinenten.²³

¹⁹ Patti McCracken: "Honor killings in Europe", San Francisco Chronicle, 24 juli 2006.

²⁰ Moussa Sawadogo: "FGM: Women step up the campaign", i The Courier ACP-EU, nr 196, jan/feb 2003.

²¹ Samhita: "FGM in Britain" på www.feministing.com, 28 juli 2006.

²² Desert Children, i anförut arbete. Dessa siffror visar att även uppgifter som tillförlitliga organisationer använder är osäkra, vilket understryker behovet av att gå i riktning mot en allomfattande uppgiftsinsamling. Siffrorna kan även återspegla skilda definitioner av "Europa" och avse olika länder.

²³ FN:s generalsekreterares studie om våld mot barn, informationspaket till pressen. www.unviolencestudy.org.

Nationella och europeiska ramverk med lagstiftning

Hedersbrott behandlas i allmänhet inom andra lagstiftningsområden som står i samband med våld, såsom överfall, misshandel, våld i hemmet eller mord. En internationell konferens om hedersrelaterat våld hölls i Stockholm i december 2004 och ledde till några mycket riktade rekommendationer,²⁴ men mycket återstår helt klart att göra för att flytta dessa avskyvärda brott uppåt på den europeiska politiska dagordningen och teckna en tydligare bild av problemets omfattning.

I ett otvetydigt förkastande av kvinnlig könsstympning/könsskäring antog Europaparlamentet 2001 en resolution om kvinnlig könsstympning (2001/2035(INI)), i vilken man kraftfullt fördömde företeelsen som en kränkning av grundläggande mänskliga rättigheter. Man krävde att EU och medlemsstaterna skulle samarbeta för att harmonisera befintlig lagstiftning och utarbeta en specifik lagstiftning om kvinnlig könsstympning/könsskäring, om den befintliga lagstiftningen visade sig vara olämplig.

I resolutionen motsatte man sig tydligt alla tendenser att göra kvinnlig könsstympning/könsskäring till en medicinsk fråga samt begärde att Europeiska kommissionen skulle utreda frågan och utarbeta en strategi för att avskaffa sedvänjan. I resolutionen begärde man även av medlemsstaterna att "kvinnlig könsstympning skall utgöra grund för åtal, dom och påföljd" samt uppmanade dem att betrakta kvinnlig könsstympning/könsskäring som en straffbar handling och "straffa personer som bistår, uppmanar, råder eller uppmuntrar en person att utsätta en kvinnas eller en flickas kropp för någon av dessa handlingar". Viktigare är att det i resolutionen anges att sådana åtgärder bör vidtas även om brottet har begåtts utanför landets gränser (extraterritoriellt brott), vilket således medger lagföring av föräldrar som tar sina barn utomlands för ingreppet.²⁵

År 2006 föreslog Europaparlamentet den 29 november som "internationell dag mot kvinnlig könsstympning". FN har utsett den 6 februari till den "internationella dagen för nolltolerans mot kvinnlig könsstympning".

Skadliga traditionella sedvänjor, däribland kvinnlig könsstympning/könsskäring, behandlas även i internationell rätt, som till stora delar har ratificerats av EU:s medlemsstater. Så tidigt som 1952 antog FN:s kommission för de mänskliga rättigheterna en resolution i frågan. I 1979 års konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor (1981) fastslogs uttryckligen att kvinnlig könsstympning/könsskäring innebär en kränkning av de mänskliga rättigheterna. I FN:s konvention om barnets rättigheter (1989) fastslås att skadliga traditionella sedvänjor äventyrar barnets rätt till hälsa och är en form av våld – vilket understryks i FN:s generalsekreterares studie om våld mot barn, som lades fram för generalförsamlingen i oktober 2005.²⁶

Trots att de ratificerat dessa internationella rättsakter och deltagit i utvecklingen av europeiska ramar mot kvinnlig könsstympning/könsskäring har dock bara ett fåtal EU-medlemsstater omsatt förpliktelse i nationell lagstiftning.

²⁴ Combating patriarchal violence against women – Focusing on violence in the name of honour, *Report from the international conference (7–8 December 2004), justitiedepartementet och utrikesdepartementet, Stockholm 2005.*

²⁵ Liknande formuleringar återfinns i Europarådets parlamentariska församlings resolution nr 1247 från 2001.

²⁶ Se www.unviolencestudy.org. Andra internationella rättsakter som är allmänt tillämpliga när det gäller avskaffandet av skadliga traditionella sedvänjor förtecknas i *The Razor's Edge: The controversy of FGM* och IRIN web special på www.IRINnews.org. WHO, Unicef och UNFPA avgav även en gemensam förklaring om kvinnlig könsstympning/könsskäring 1997 (www.who.int).

I Sverige och Förenade kungariket finns det lagstiftning som straffbelägger kvinnlig könsstympning/könsskäring: i Sverige lag (1982:316) av den 27 maj 1982 med förbud mot könsstympning av kvinnor och i Förenade kungariket 1985 års lag om förbud mot kvinnlig könsstympning (Prohibition of Female Circumcision Act, 1985). Belgien, Danmark, Italien och Spanien har ändrat befintlig lagstiftning för att uttryckligen hänvisa till kvinnlig könsstympning/könsskäring. Finland, Frankrike, Tyskland, Grekland och Nederländerna förbjuder kvinnlig könsstympning/könsskäring enligt lagstiftning som gäller kroppsskada och övergrepp mot minderåriga. Med tanke på företeelsens mycket speciella art finns dock ett trängande behov av att alla medlemsstater ser till att deras lagstiftning behandlar kvinnlig könsstympning/könsskäring på vederbörligt sätt.

Bara ett fåtal EU-länder erkänner ännu en önskan om att undkomma kvinnlig könsstympning/könsskäring som skäl för att bevilja asyl. Debatten har varit omfattande om huruvida kvinnor/flickor är en alltför bred kategori för att betraktas som "en särskild samhällsgrupp", som i allmänhet är kriteriet för dem som hävdar att de har flyktingstatus på grund av förföljelse. Så tidigt som 1984 fastslog likväl Europaparlamentet att "kvinnor som fruktar grym eller omänsklig behandling till följd av otillständiga sociala sedvänjor" bör betraktas som en "samhällsgrupp" vid fastställande av flyktingstatus, och genom rådets direktiv 2004/83/EG av den 29 april 2004 om miniminormer för när tredjelandsmedborgare skall betraktas som flyktingar²⁷ har EU krävt att alla medlemsstater ska betrakta risken för könsbaserat våld (vars definition underförstått inbegriper kvinnlig könsstympning/könsskäring) som grund för förföljelse.²⁸

Även när det finns lagstiftning har efterlevnaden varit begränsad. År 2000 hade endast ett fall tagits till i domstol i Sverige. Vid samma tidpunkt hade i Frankrike 25 åtal väckts för medverkan till kvinnlig könsstympning/könsskäring på grundval av brottskadelagstiftning.

²⁷ Rådets direktiv 2004/83/EG av den 29 april 2004 om miniminormer för när tredjelandsmedborgare eller statslösa personer skall betraktas som flyktingar eller som personer som av andra skäl behöver internationellt skydd samt om dessa personers rättsliga ställning och om innehållet i det beviljade skyddet, EUT L 304, 30.9.2004.

²⁸ Frågan om huruvida "kvinnor och flickor från samhällen där kvinnlig könsstympning/könsskäring praktiserats" kan betraktas som en "samhällsgrupp" när det gäller att bevilja flyktingstatus/asyl prövades i det brittiska överhuset under dess session 2005–2006. Överhuset kom fram till att kvinnor och flickor från länder där kvinnlig könsstympning/könsskäring praktiserats verkligen kunde betraktas som en "samhällsgrupp" i detta sammanhang. Man följde de riktlinjer som fastlagts av FN:s flyktingkommissariat, UNHCR, i vilka det slås fast att "om en kvinna förföljs på grund av sitt kön och kvinnor i allmänhet har lägre status i samhället, bör hon anses uppfylla kraven för att erkännas som flykting". Lorderna framhöll även att kvinnlig könsstympning/könsskäring strider mot internationell rätt och internationella normer avseende mänskliga rättigheter.

Erfarenheter från Daphne-programmet

Under det första året stöddes genom Daphne ett projekt som syftade till att få till stånd en "inventering av och ett internationellt seminarium om rättsliga, medicinska och sociokulturella aspekter som omger traditionella sedvänjor med kvinnlig omskärelse som tillämpas i Europeiska unionen" (projekt 1997/096/WC). I projektet, som samordnades av det internationella centret för reproduktiv hälsa (International Centre for Reproductive Health, ICRH) vid universitetet i Gent, Belgien, medverkade även partner från nederländska Royal Tropical Institute (KIT) och den icke-statliga organisationen Defence for Children International i Nederländerna. Projektet inbegrep information som utgick från befolkningsgrupper som berördes av kvinnlig könsstympning/könsskäring. Det ledde till ett antal rekommendationer som framhöll behovet av att göra medlemmar av befolkningsgrupperna delaktiga i alla aspekter när det gäller information och utbildning, påverkansarbete, utbildning och stöd för berörda kvinnor, flickor och deras familjer.

I rekommendationerna betonas att lagstiftning om kvinnlig könsstympning/könsskäring särskilt måste skydda barn i riskzonen och att frågan om extraterritorialitet måste ägnas uppmärksamhet. Man rekommenderade att medel skulle göras tillgängliga för utbildning om kvinnlig könsstympning/könsskäring och insatser för ökad medvetenhet om könsfrågor hos tjänstemän inom polis, rättsväsende och invandrarmyndigheter, liksom att resurser skulle göras tillgängliga så att invandrare och flyktingar kan informeras om lagstiftningen i sitt nya land. I kampen mot kvinnlig könsstympning/könsskäring måste hela rättssystemet tas i bruk, inbegripet lagstiftning om invandring och skydd för barn samt förvaltnings- och straffrättslig lagstiftning.

I detta hänseende rekommenderades inom projektet att lagstiftning som reglerar läkaryrket (uppförandekoder som inbegriper tystnadsplikt) bör ändras när det gäller kvinnlig könsstympning/könsskäring och att personal inom hälso- och sjukvården bör ha en skyldighet att rapportera om barn som utsatts för kvinnlig könsstympning/könsskäring eller som är i riskzonen. I fråga om invandringslagstiftning rekommenderades att kvinnor bör ha asyl- och invandringsrätt oberoende av sin makes status, särskilt i samband med skilsmässa- och utvisningsförfaranden.

Information bör göras tillgänglig om möjligheten att väcka åtal och/eller inleda civilprocess samt begära skadestånd av förövarna. När det inte är möjligt att begära skadestånd direkt av förövarna, bör det finnas en möjlighet till statligt finansierad ersättning.

Genom projektet kom man fram till att en första prioritering för att ta itu med problem i Europa är intensivutbildning för hälso- och sjukvårdspersonal (läkare, sjuksköterskor med flera) om kvinnlig könsstympning/könsskäring, med medlemmar av berörda befolkningsgrupper som lärare när så är möjligt.

Ett uppföljningsprojekt av ICRH med en svensk partner 1999 (1999/036/WC) syftade till att bygga vidare på arbetet och ta det framåt genom att utveckla ett europeiskt nätverk för förebyggande av kvinnlig könsstympning (EuroNet-FGM). Nätverket (verksam än i dag) inbegriper såväl läkare, gynekologer och förlösningsläkare, barnmorskor, sjuksköterskor och skolläkare som universitetsforskare och aktörer på samhällsnivå, såsom social- och samhällsarbetare samt personer inom uppsökande verksamhet som är aktiva i icke-statliga organisationer och samhällsbaserade organisationer. Även offer för kvinnlig könsstympning/könsskäring är aktiva i många av dessa organisationer och väl representerade i nätverket.

Projektet sammanförde dessa grupper i en rad seminarium med syfte att förbättra deras kunskaper om kvinnlig könsstympning/könsskäring och erbjuda möjligheter att förbättra förmågan att hantera därmed sammanhängande frågor. Dessutom utvecklades en databas med utbildningsmaterial på ICRH:s webbplats (www.icrh.org).

Ett antal viktiga verktyg utvecklades under projektets gång, däribland ramar för utbildning av hälso- och sjukvårdspersonal om frågor som avser kvinnlig könsstympning/könsskäring och för utveckling av riktlinjer för vård av kvinnor som genomgått könsstympning/könsskäring. Dessutom utarbetades en dagordning för forskning om kvinnlig könsstympning/könsskäring i Europa.

ICRH var även partner i ett tvåårigt projekt som startade år 2000. I projektet medverkade ett antal organisationer, och det samordnades av Consorzio Aurora i Italien. Avsikten med projektet (2000/334/W) var att bidra till att förebygga kvinnlig könsstympning/könsskäring i Europa genom att främja samarbete mellan de olika aktörer som är de första som kommer i kontakt med kvinnor som genomgått könsstympning/könsskäring eller riskerar att göra det. Inriktningen låg särskilt på yrkesmänniskor inom hälso- och sjukvården, de sociala tjänsterna och den juridiska sektorn.

Partnerna utbildade 25 personer till utbildare för att nå ut till yrkesmänniskor i dessa grupper i Belgien och Italien, och på grundval av denna piloterfarenhet utarbetades ett kompendium med bakgrundsinformation om kvinnlig könsstympning/könsskäring, information för gynekologiska och kliniska ingrepp, psykosocialt stöd, juridisk rådgivning samt en översikt av den nationella lagstiftningen.

Som ett komplement till arbetet med yrkessektorer för att förbättra förståelsen av kvinnlig könsstympning/könsskäring och medlen att bekämpa förekomsten inleddes 2001 ett projekt för att utveckla samhällsbaserade metoder att förebygga kvinnlig könsstympning/könsskäring, med inriktning på situationen för somaliska kvinnor och flickor i Finland och Danmark. Detta projekt (2001/028/WYC) samordnades av Finska röda korset, med den finsk-somaliska föreningen i Finland och Somalisk kvindeförening i Danmark som partner.

Initiativet till projektet kom från befolkningsgrupper som själva praktiserade kvinnlig könsstympning/könsskäring. Ett antal viktiga resultat uppnåddes: Medlemmar av somaliska befolkningsgrupper i Finland och Danmark utbildades i att använda deltagarinriktade metoder för analys av gemensamma problem. Metoderna användes och provades i praktiken, och en rad seriehäften mot kvinnlig könsstympning/könsskäring publicerades på somaliska och spreds såväl i Finland och Danmark som genom EuroNet-FGM.

Likaledes 2001 sammanfördes genom ett vittomfattande projekt (2001/225/WYC), som samordnades av den franska organisationen Gams, 16 europeiska organisationer som arbetade med att förebygga kvinnlig könsstympning/könsskäring. Varje partner bidrog inom sitt särskilda kompetensområde med allt från förslag till och rådgivning om informations-, utbildnings- och kommunikationsåtgärder till riktlinjer för arbetet med medierna. Projektet var ett viktigt steg i arbetet i Europa mot kvinnlig könsstympning/könsskäring eftersom det sammanförde många av huvudaktörerna i det civila samhället och möjliggjorde ett betydande informations- och erfarenhetsutbyte. I maj 2002 fick Gams utmärkelsen Prix Label Paris Europe av Paris borgmästare, Bertrand Delanoë, för detta det första europeiska programmet för förebyggande av kvinnlig könsstympning i Europa. Senare samma år närvarade Gams, ICRH, den italienska organisationen Aidos (Associazione Italiana Donne per lo Sviluppo) och många partnerorganisationer vid den officiella starten för kampanjen "Stop FGM!" i Europaparlamentet i Bryssel.

I partnerskap med lokala, nationella och europeiska organisationer startade Centro Piemontese di Studi Africani och Centro d'Iniziativa del Piemonte i Italien 2001 ett tvåårigt projekt kallat IDIL (Instruments to Develop the Integrity of Lasses; instrument för att stärka unga kvinnors integritet), som även betyder "örörd" på somaliska. Med projektet (2001/247/C) kartlades tillgängligt material och mättes befolkningsgruppers intresse innan nytt material utarbetades och material som framtagits i tidigare Daphne-projekt anpassades för användning i Italien och Spanien.

På grundval av tidigare Daphne-erfarenheter var projektets mål även att utbilda sjukvårds- och utbildningspersonal, socialarbetare, kulturella förmedlare och påverkare. Ett informationspaket och en broschyr togs fram för användning av denna utbildade personal inom befolkningsgrupper som berördes av kvinnlig könsstympning/könsskäring, och en webbplats skapades som en permanent plattform för informationsutbyte.

Under projektets andra år utvidgades utbildningen till att omfatta ytterligare 60 personer från berörda befolkningsgrupper i Nordeuropa, Spanien och Italien. En offentlig informationskampanj utarbetades också, och lokala och nationella myndigheter kontaktades i syfte att utforska möjligheten att inrätta en permanent utbildnings-/medvetenhetskampanj med nationella resurser.

År 2001 hade nätverket av organisationer som arbetade för att sätta stopp för kvinnlig könsstympning/könsskäring i Europa vuxit i storlek och styrka, och det var tydligt att organisationer var i kontakt med varandra och utbytte viktiga erfarenheter och material. Ett antal på varandra följande Daphne-projekt byggde vidare på den dynamik som skapats: nya medlemmar lades till nätverket, material anpassades för användning i andra medlemsstater och metoder och erfarenheter utvidgades till att omfatta nya målgrupper eller nya sammanhang.

Tre projekt 2002 var i denna andra. Med partner i Sverige och Nederländerna utvidgade den österrikiska kvinnoorganisationen Afrikanische Frauenorganisation in Wien utbildningen till att omfatta tre mycket specifika yrkesgrupper som är centrala i insatserna för att sätta stopp för kvinnlig könsstympning: religiösa ledare, samhällsledare och kunskapsspridare (2002/040/WYC). Roms kommun engagerade sig i kampanjen mot kvinnlig könsstympning/könsskäring och samlade ledare bakom en avsiktsförklaring om att arbeta för sedvänjans avskaffande (2002/163/WYC). I avsikt att utveckla kunskapsbasen till stöd för fortlöpande påverkansarbete och praktiskt arbete för att sätta stopp för kvinnlig könsstympning/könsskäring kartlade ICRH med partner alla EU-medlemsstaters lagstiftning om kvinnlig könsstympning/könsskäring. I en pilotundersökning undersökte de sedan lagstiftningens tillämpning och utfall i Förenade kungariket, Sverige, Belgien, Frankrike och Spanien, varefter den utvärderades så att rekommendationer kunde utarbetas. Forskningsresultaten offentliggjordes i en bok: *Legislation in Europe regarding FGM and the implementation of the law in Belgium, France, Spain, Sweden and the UK ("Lagstiftning i Europa om kvinnlig könsstympning/könsskäring och rättstillämpningen i Belgien, Frankrike, Spanien, Sverige och Förenade kungariket")*, som publicerades av universitetet i Gent.

Efter så många innovativa Daphne-stödda projekt blev 2003 ett år av konsolidering och lärande. I ett viktigt initiativ gick det europeiska nätverket, samordnat av ICRH, igenom allt material som tagits fram i tidigare projekt i avsikt att bedöma dess användbarhet och urskilja luckor inför framtiden (2003/028/W). Efter att ha använt materialet i seminarium med nätverkets medlemsorganisationer kom man fram till att det fanns ett behov av att hjälpa icke-statliga organisationer att anpassa och översätta det lämpligaste materialet utifrån dess användning och att se till att tillgängligt material spreds mer allmänt

Vissa uppenbara luckor i den tillgängliga informationen kvarstod, särskilt när det gällde stödtjänster i de olika medlemsstaterna, till exempel resurser för hälsa och utbildning. Dessutom kunde en del av materialet inte utan vidare användas av personer i de befolkningsgrupper som berördes av kvinnlig könsstympning/könsskäring, och det fanns en särskild lucka i det material som fanns tillgängligt för att hjälpa män att förstå frågorna kring kvinnlig könsstympning/könsskäring och för att uppbjuda deras hjälp att sätta stopp för sedvänjan. I projektet rekommenderades att det borde finnas något slags kontaktpunkt eller "tvättstuga" för allt befintligt informations-, utbildnings- och kommunikationsmaterial och att personer som arbetar för att sätta stopp för kvinnlig könsstympning/könsskäring borde hjälpas att förbättra sin förmåga att förändra beteenden, inte bara höja medvetenheten. Detta är en viktig poäng, efter det inte leder till långsiktig förändring att höja medvetenheten utan att mana till förändring.

Det fanns även ett tydligt behov av att nå ungdomar i de berörda befolkningsgrupperna för att förvissa sig om att de förstod frågorna och visste var de kunde söka hjälp om de var i riskzonen. I ett projekt 2003 (2003/099/YC) utarbetade Gams med partner ett seriealbum om kvinnlig könsstympning/könsskäring och tvångsäktenskap för ungdomar i åldern 10–18 år. Albumet översattes till tyska, engelska, nederländska och somaliska för att användas som undervisningshjälpmedel av på området aktiva organisationer i så många av Europeiska unionens länder som möjligt. En svartvit version provades innan färgversionen slutredigerades. Albumet var avsett att nå inte bara ungdomar i de berörda befolkningsgrupperna, utan även deras kamrater i värdländerna, i syfte att uppbjuda deras stöd.

I ett annat projekt där kreativa medel användes för att både ge och få information (2004-1/025/WYC) samarbetade Somalisk kvindeförening i Danmark med partner för att inviga kvinnor från berörda befolkningsgrupper i frågor kring kvinnlig könsstympning/könsskäring, hälsa och rättigheter genom teater och debatt. I projektet medverkade även folkhälsoarbetare, men kvinnorna själva var de viktigaste drivkrafterna i verksamheterna.²⁹

²⁹ *Projektet 2006-1/150/C – om utveckling av nationella handlingsplaner för att avskaffa kvinnlig könsstympning/könsskäring – och 2006-1/253/WC – Spridning av lärdomar och kapacitetsutbyggnad för att förbättra efterlevnaden av lagstiftning om kvinnlig könsstympning/könsskäring – hade i skrivande stund inte rapporterats.*

När det gäller andra former av patriarkalt våld i invandrargrupper har många Daphne-projekt inriktats på att ge lämpligt stöd till kvinnor som utsätts för våld eller riskerar att göra det. Med ett tidigt Daphne-projekt, som samordnades av organisationen Türkisch Deutscher Frauerverein (TDF), under namnet Papatya (1997/025/WC) inrättades ett nätverk som utarbetade åtgärder för att skydda flickor och kvinnor med islamisk bakgrund mot våld. Ett antal pilotprojekt, jämte samarbete och erfarenhetsöverföring, inleddes mellan Berlins senat, ungdomsvårdsavdelningar, organisationer utomlands och ungdomsarbetare. TDF har lång erfarenhet av att driva skyddade platser för muslimska kvinnor i Tyskland, och kvinnorna i Berlinhärbarget tillfrågades under hela projektet för att garantera att åtgärderna och förslagen återspeglade deras specifika erfarenheter.

Att ge muslimska kvinnor en röst var själva kärnan i ett projekt år 2000 som samordnades av universitetet i Nottingham (2000/092/W). Genom ett antal partner i den akademiska världen och på gräsrotsnivå bedrevs projektverksamhet i Förenade kungariket, Tyskland och Nederländerna. Avsikten var att urskilja gemensamma teman och skillnader hos dessa länder, jämte andra områden för erfarenhetsutbyte som kunde användas som utgångspunkt för utbildning av yrkesmänniskor som arbetade på området. Detta skedde genom att man samlade in enskilda muslimska kvinnors levnadsberättelser, analyserade dem och valde ut delar som redigerades och offentliggjordes på en webbplats. Fallstudierna var anonyma och omöjliga att spåra. Projektet ledde till en rik samling av frågor som kunde användas för att informera andra människor som arbetade med att stödja muslimska kvinnor som var offer för våld i Europa.

Att göra samhället i stort medvetet om de särskilda risker som kvinnor i invandrargrupper ställs inför var det centrala temat i ett annat projekt samma år (2003/330/WC). Stichting ProJob med partner i Nederländerna föresatte sig att bryta de kulturella tabun som omger våld i hemmet mot invandrar- och flyktingkvinnor/-flickor genom att lägga upp ett utbildningsprogram om självhjälpsmekanismer, arrangera en vandringsutställning för höjd medvetenhet om våld i hemmet, ta fram en handbok för yrkesmänniskor med bakgrundsinformation och nya metoder att bryta kulturella tabun kring våld i hemmet, inbegripet strategier för effektiva självhjälpsmekanismer, samt skapa en webbplats och utveckla ett europeiskt nätverk på Internet (www.tiye-international.org). Den handbok som togs fram, *Breaking Through* ("Att bryta tabun"), kan laddas ned från webbplatsen "Daphne Toolkit" (se Resurser nedan).

År 2002 startade Berlininstitutet för komparativ social forskning (BIVS), i partnerskap med universitetet i Florens, ett projekt som inriktades på utsattheten hos kvinnor som kommer till EU för äktenskap (2002/094/W). Med projektet analyserades rättsläget i fråga om "äktenskapsinvandring" i EU:s medlemsstater och dokumenterades de tjänster som är tillgängliga för denna grupp invandrarkvinnor och huruvida de tillgodoser deras specifika behov. Ett viktigt resultat av projektet var en uppsättning miniminormer till skydd för invandrarkvinnor som kommer för äktenskap, vilken gav näring åt den EU-omfattande debatten (till exempel vid utarbetandet av Europeiska kommissionens förslag om familjeåterförening).

Forskningen avsåg "vanliga", framtvingade och arrangerade äktenskap. Man undersökte rollen för nationella och internationella äktenskapsbyråer, som agerar mellanhand när äktenskap mellan tredjelandsmedborgare och EU-medborgare arrangeras. Inom projektet undersöktes tillgången till juridisk och social rådgivning samt självhjälpsorganisationer för invandrarkvinnor som faller i den särskilda kategorin "äktenskapsinvandrare". Rollen för de institutioner som ansvarar för denna grupps skydd, såsom kvinnohärbarget, beskrevs och analyserades.

Genom projektet konstaterades att det, även om enskilda medlemsstater tar itu med de problem som är förknippade med internationella och interkulturella äktenskap i högst olika utsträckning, finns många intressanta program och initiativ – ibland gränsöverskridande – som kan tjäna som exempel vid framtida insatser för att skydda denna särskilda invandrargrupp.

En rad landsundersökningar avseende den rättsliga och sociala ställningen visade att dessa invandrarkvinnors situation i alla länder kännetecknas av deras beroende av maken. Äktenskapsinvandrare befinner sig följaktligen i en ytterst utsatt ställning, som i många fall tyvärr inbegriper våld. I uppföljningsprojekt (2003/080/W och 2004-2/052/W) vidareutvecklades analysen och omsatt slutsatser i rekommendationer för att förebygga våld.

Likestillingscenteret i Norge, som arbetar med jämställdhetsfrågor, inriktade sig på problemet med kvinnor som faller offer för våld av återfallsförövare (2002/181/WYC). Projektet ledde till vissa viktiga slutsatser, däribland att rasism och rasistiska attityder hos såväl förövarna som tillhandahållarna av tjänster kan utgöra hinder för tillhandahållande av bra tjänster. Man kom fram till att frågan om våld mot kvinnor, även om den alltid kretsar kring kvinnorna som offer och därför kring deras behov och rättigheter, inte kan behandlas vederbörligen utan att förövarna inbegrips som de ansvariga för problemet. Genom projektet flyttades fokus så att frågan inte bara ses som ett kvinnoproblem, utan även som ett mansproblem.

Eftersom ett antal "hedersrelaterade" brott blev förstasidesstoff i Europa 2002 blev frågan om hedersmord ett inslag i Daphne-projekten. År 2003 syftade Shehrazad-projektet, som samordnades av Kvinnoforum, Sverige, med en rad partner runtom i EU (2003/048/W), till att höja medvetenheten om förekomsten av hedersbrott i Europa, och en "resursbok" togs fram med lägesrapporter om omfattningen i fem europeiska länder (Sverige, Spanien, Tyskland, Förenade kungariket och Grekland). Ett av huvudresultaten av projektets slutkonferens i Stockholm var antagandet av "Stockholmsförklaringen om bekämpning av hedersbaserat våld i Europa" (Stockholm Declaration to Combat Honour-based Violence in Europe). Den antogs på högsta politiska nivå i Sverige och deltagarländerna och återfinns på webbplatsen Daphne Toolkits projektsidor (se Resurser).³⁰

³⁰ Ytterligare två projekt: 2005-1/046/WY (om utveckling av verktyg för att bekämpa våld mot flyktingflickor och flyktingkvinnor) och 2005-1/226/W (Nonamus – Rättigheter tillkommer varje kvinna) hade i skrivande stund inte rapporterats. Deras resultat kommer att uppdateras på webbplatsen Daphne Toolkit.

Luckor och utmaningar

Sedan Daphne-programmet startade (som det ettåriga Daphne-initiativet) 1997 har väldiga framsteg gjorts i det arbete som utförs för att sätta stopp för skadliga traditionella sedvänjor i EU. Mest uppmuntrande är det omfattande nätverksbyggandet mellan olika gräsrotsorgan, akademiska institutioner och forskningsinstitutioner i frågan. Många kvinnor från berörda befolkningsgrupper står själva i centrum för många av de initiativ som tagits, och de utgör nyckeln till att omsätta dessa insatser i förändring.

Men så mycket mer återstår att göra. För det första måste rädslan för att erkänna och handla mot traditionella skadliga sedvänjor övervinnas. Oro för att personer som kritiserar sådana handlingar kan stämpas som "rasister" eller "okänsliga" väger betydligt lättare än den allvarliga inverkan som skadliga traditionella sedvänjor har på Europas flickor och kvinnor och, förvisso, mer allmänt på det samhälle de lever i. Hotet om eventuell kritik kommer hur som helst att minska allteftersom allt fler människor klart och tydligt tar ställning: sedvänjor som kränker rättigheterna för flickor och kvinnor som lever i Europa kommer inte att tolereras av några skäl och kan aldrig rättfärdigas.

Europaparlamentet har redan intagit denna fasta hållning och uppmanat medlemsstaterna att omsätta sitt gemensamma åtagande för mänskliga rättigheter i lagstiftning som ger offer och potentiella offer verkligt skydd och straffar dem som bryter mot lagen. Alltför få medlemsstater har handlat för att förbjuda det särskilda våld som förövas mot kvinnor genom skadliga traditionella sedvänjor eller i "hederns" namn. Och den lagstiftning som finns har inte efterlevts vederbörligen. Detta kan bero på en låg rapportering av dessa brott eller på svårigheter att uppta bevis eller komma åt dem som förövar dem, men dessa hinder måste övervinnas. Europols initiativ att sammankalla ett möte för poliskårer från hela Europa om frågan är positivt, och Europols ledarskap blir avgörande om polisarbetet mot skadliga traditionella sedvänjor ska gå framåt.

För att förse alla dem som arbetar för att bekämpa skadliga traditionella sedvänjor en solid handlingsplattform måste insamlingen och utbytet av information fortsätta. Men detta måste kompletteras med mer utförliga nationella uppgifter som sammanställs av medlemsstaterna på grundval av överenskomna parametrar och definitioner. Hälso- och sjukvårdspersonal, brottsbekämpande organ och icke-statliga organisationer har mycket att utbyta i detta hänseende, och det behövs en strategi för uppgiftsinsamling från så många tillförlitliga källor som möjligt.

Slutligen behöver de flickor och kvinnor som har utsatts för skadliga traditionella sedvänjor eller som är i riskzonen bättre stöd. Detta betyder inte bara härbärgen och tjänster för dem som redan har fallit offer, utan fortgående medvetenhetshöjande och informerande åtgärder, i olika former och på olika språk, och användning av informationskanaler som är öppna för kvinnor i invandrargrupper.

Det är dags att utnyttja allt det arbete som har utförts – vilket inbegriper att dra lärdomar av arbete som har utförts i de berörda befolkningsgruppernas ursprungsländer – så att skadliga traditionella sedvänjor, som inte har någon plats i 2000-talets Europa, förpassas till historien

Ett urval resurser online

- Daphne II- och III-programmens webbplatser kan nås via Europeiska kommissionens webbplats EUROPA:
Daphne II: http://ec.europa.eu/justice_home/funding/2004_2007/daphne/funding_daphne_en.htm
Daphne III: http://ec.europa.eu/justice_home/funding/daphne3/funding_daphne3_en.htm.
- Webbplatsen "Daphne Toolkit", som omfattar beskrivningar, erfarenheter och kommentarer som rör alla slutförda Daphne-projekt och nyttiga länkar, "tips och verktyg" och multimediamaterial från projekten, finns på www.daphne-toolkit.org. (Observera att Daphne Toolkit kommer att göras om under 2007. Det kommer att medföra att adressen ändras, med en länk till den nya adressen på Daphne-programmets webbplats. Daphne Toolkit finns för närvarande endast på engelska men kommer att bli tillgänglig även på andra språk.)
- Den internationella kampanjen mot hedersmord (International Campaign Against Honour Killings, ICAHK) har en webbplats med nyheter och länkar till andra resurser: www.stophonourkillings.com
- Den europeiska sammanslutningen av icke-statliga organisationer som verkar mot kvinnlig könsstympning, EuroNet-FGM, har en webbplats på www.euronetfgm.org.
- Den världsomfattande kampanjen mot kvinnlig könsstympning, Stop FGM! har en webbplats på www.stopfgm.org.
- En resurs för akademiker och forskare om skadliga traditionella sedvänjor finns på www.fgmnetwork.org. Den ingår i det medvetenhets- och utbildningsprojekt om kvinnlig könsstympning som drivs av den amerikanska nationella organisationen för resurscenter som informerar om omskärelse (National Organization of Circumcision Information Resource Centers, Nocirc).
- Det internationella centret för reproduktiv hälsa (International Centre for Reproductive Health, ICRH) vid universitetet i Gent, Belgien, har gått i täten för forskningen om kvinnlig könsstympning i Europa: www.icrh.org
- Gams, en kvinnogrupp i Europa som arbetar för att avskaffa kvinnlig könsstympning och andra skadliga sedvänjor, har en webbplats på <http://perso.orange.fr/.associationgams/> (Frankrike) och på www.gams.be (Belgien).
- Den afrikanska välgörenhetsorganisationen Rainbo arbetar med internationella givare och organ i syfte att ge tekniskt stöd och rådgivning på området kvinnlig könsstympning. Dess webbadress är www.rainbo.org.
- Den tyska organisationen för utvecklingsbistånd (Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit, GTZ) har en engelskspråkig version av sin webbplats, med ungefär 100 dokument om kvinnlig könsstympning, på www.gtz.de.
- Den amerikanska "centralen" för information om omskärelse, Nocirc, fungerar som paraplyorganisation för mer än 100 center över hela världen. Dess webbplats inbegriper utbildningsmaterial, bibliografier och länkar till närstående organisationer: www.nocirc.org.
- Den amerikanska icke-statliga organisationen Tostan är baserad i Senegal, Västafrika, och har gett ett antal exempel på goda lösningar avseende rättighetsbaserade åtgärder som utvärderats av internationella organ: www.tostan.org

- Ett antal FN-organ och mellanstatliga organ arbetar på områden som står i samband med kvinnlig könsstympning och/eller könsbaserat eller annat våld. På Världshälsoorganisationens (WHO) webbplats finns en bibliografisk databas, faktablad om kvinnlig könsstympning, handledningar för lärare, studerande, sjuksköterskor och barnmorskor, ett informationspaket som redogör för avgöranden om kvinnlig könsstympning inom islam med mera: www.who.int/topics/female_genital_mutilation/en. FN:s barnfond (Unicef): www.unicef.org, FN:s utvecklingsfond för kvinnor (Unifem): <http://www.unifem.org/> och FN:s befolkningsfond (UNFPA): www.unfpa.org har också avdelningar som ägnas åt skadliga traditionella sedvänjor.
- Åtgärderna av FN:s särskilda rapportör om traditionella sedvänjor som påverkar kvinnors och barns hälsa sköts genom Kontoret för FN:s högkommissarie för mänskliga rättigheter. Den särskilda rapportören lägger fram en årlig rapport för FN:s generalförsamling: www.ohchr.org och www.un.org

Bibliografi i urval

Hedersrelaterat våld

- Biehl, Jody K. "The whore lived like a German", *Der Spiegel*, 2 mars 2005
- Burk, Robin "Honour-related violence: The feminist response", *Winds of Change*, 6 mars 2005. Webbplats: www.windsofchange.net
- Glazov, Jamie "Symposium: Murdering women for 'honour'", *Front Page Magazine*, 10 juni 2005. Webbplats: www.FrontPageMagazine.com
- McCracken, Patti "Honour killings in Europe", *San Francisco Chronicle*, 24 juli 2006
- Mojab, Shahrzad "Honour killing: Culture, politics and theory", *Association for Middle Eastern Studies Review*, vol. XVII, nr 1/2, vår/sommar 2002. Webbplats: www.amews.org
- Nickerson, Colin "For Muslim women, a deadly defiance", *Boston Globe*, 16 januari 2006
- Paterson, Tony "How many more women have to die before this society wakes up?" *Daily Telegraph*, 27 februari 2005. Webbplats: www.telegraph.co.uk
- Regeringskansliet *Combating patriarchal violence against women – Focusing on violence in the name of honour*, report from the international conference (7–8 December 2004), justitiedepartementet och utrikesdepartementet, Stockholm 2005. Webbplats: www.sweden.gov.se eller www.regeringen.se
- Regeringskansliet *Patriarkalt våld som hot mot mänsklig säkerhet*, Regeringskansliet, Stockholm 2005
- Rice-Oxley, Mark "Britain examines 'honour killings'", *The Christian Science Monitor*, 7 juli 2004. Webbplats: www.csmonitor.com
- "Europe tackles 'honour killings'", *BBC News*, 22 juni 2004. Webbplats: <http://news.bbc.co.uk>
- "Europe grapples with honour killings", *Deutsche Welle*, odaterad. Webbplats: www.dw-world.de

Kvinnlig könsstympning/könsskärning

- Diamantopolou, Anna *Female genital mutilation: What Europe should and can do* (tal), 29 november 2000, Bryssel
- Dirie, Waris *Desert Children*, Virago Press, London 2005
- Europaparlamentet *Europaparlamentets resolution A5-0285/2001 om kvinnlig könsstympning* (2001/2035(INI)), EGT C 77 E/126
- Europarådet *Resolution 1247 (2001): Female genital mutilation*. Se www.coe.int
- ICRH *Legislation in Europe regarding FGM and the implementation of the law in Belgium, France, Spain, Sweden and the UK*, universitetet i Gent, Belgien 2002
- Leye, E., Bauwens, S. och Bjälkander, O. *Behaviour change towards female genital mutilation: Lessons learned from Africa and Europe*, ICRH, Bryssel 2006
- Leye, E. m.fl. "Health care in Europe for women with genital mutilation" i *Health care for Women International*, vol. 27, 2006, s. 362–378
- Momoh, Comfort (red.) *Female genital mutilation*, Radcliffe Publishing, Oxford 2005
- Popham, Peter "Fury as Italians back female mutilation", *The Independent*, 29 november 2006
- Unicef "Changing a harmful social convention: Female genital mutilation/cutting", *Innocenti Digest*, 2005
- Unocha *Razor's Edge: The controversy of female genital mutilation* (IRIN web special), FN:s kontor för samordning av humanitära frågor, mars 2005. Se www.IRINnews.org
- WHO *Female genital mutilation : Programmes to date – what works and what doesn't*, Världshälsoorganisationen, Genève 1999
- WHO/Unicef/UNFPA *Female genital mutilation : A joint WHO/UNICEF/UNFPA statement*, Världshälsoorganisationen, Genève 1997
- *FGM in Britain*, offentliggjord på www.feministing.com, 28 juli 2006
- *African migrants fight to curb female mutilation in Europe*, 29 november 2006, på www.afrol.com
- *Protokollet till Afrikanska stadgan om mänskliga rättigheter och folkens rättigheter om kvinnors rättigheter i Afrika (Maputoprotokollet)*, 11 juli 2003

Daphne-projekt avseende skadliga traditionella sedvänjor och stöd till offren

Kvinnlig könsstympning/könsskäring

1997-096-WC	Mot samförstånd om kvinnlig könsstympning i EU
1999-036-WC	Stöd till offer och potentiella offer för kvinnlig könsstympning
2000-334-W	Informationsresurs för vård- och stödpersonal om kvinnlig könsstympning
2001-028-WYC	Samhällsbaserade metoder för att förebygga kvinnlig könsstympning
2001-225-WYC	Mobilisering och ökat inflytande mot kvinnlig könsstympning
2001-247-C	Strategier för att förebygga kvinnlig könsstympning
2002-040-WYC	Utbildning av samhällsledare och religiösa ledare till utbildare mot kvinnlig könsstympning
2002-058-WYC	Lagstiftning i Europa om kvinnlig könsstympning
2002-163-WYC	Europeiska strategier för att förebygga kvinnlig könsstympning
2003-028-W	Praktisk provning av alla Daphne-stödda verktyg för bekämpning av kvinnlig könsstympning, urskiljande av goda lösningar, kapacitetsuppbyggnad i organisationer som arbetar mot kvinnlig könsstympning.
2003-099-YC	Seriealbum för tonårsflickor om kvinnlig könsstympning och tvångsäktenskap samt informationskampanj
2004-1-025-WYC	"IFT I IN" – Upplysning: Främjande av etniska kvinnors hälsa och förebyggande av kvinnlig könsstympning med nya, kreativa och konstnärliga metoder
2006-1/150/C	Utarbetande av nationella handlingsplaner för att avskaffa kvinnlig könsstympning i EU
2006-1/253/WC	Mot förbättrad efterlevnad av lagstiftning om kvinnlig könsstympning i Europa: spridning av lärdomar som dragits och kapacitetsuppbyggnad hos aktörer

Patriarkalt våld och våld inom familjen

1997-025-WC	Skydd för flickor och unga kvinnor av muslimskt ursprung mot våld i familjen samt förebyggande åtgärder
2000-092-W	Att lyssna till muslimska kvinnor runtom i Europa
2000-330-WC	Medvetenhetshöjande åtgärder avseende våld i hemmet mot invandrarkvinnor
2002-094-W	Heirat I: Utsatthet hos kvinnor som kommer till EU för äktenskap
2002-181-WYC	Tjänster och politiska åtgärder för minoritetskvinnor som plågas av återfallsförövare.
2003-048-W	Europeisk kartläggning av hedersbaserat våld, inbegripet tvångsäktenskap, tidigt äktenskap, hedersmord
2003-080-W	Heirat II: Skydd och hjälp för kvinnor som invandrar till EU för äktenskap.
2004-1-048-WY	Heder och skam: Sociokulturella, rättsliga och folkhälsorelaterade aspekter av våld mot kvinnor i Europa
2004-2-052-W	Heirat III: Kvinnliga äktenskapsinvandrare: Medvetenhetshöjande och våldsförebyggande åtgärder
2005-1-046-WY	Utveckling av ett förebyggande verktyg för att bekämpa våld mot flyktingkvinnor och flyktingflickor i Europa
2005-1-226-W	Nonamus – Rättigheter tillkommer varje kvinna (<i>Namus</i> är ett farsiord som betyder "mäns beskyddande av kvinnor i familjen")

Obs: Fullständiga uppgifter om dessa projekt och de medverkande organisationerna finns tillgängliga på onlineresursen www.daphne-toolkit.org. Projekt som stöddes inom ramen för 2005 års förslagsinfordran (05-) löpte under hela 2006, och rapporteringen slutförs 2007. De beskrivs i projektförteckningen på webbplatsen Daphne Toolkit.